

סוגיה כה: דיני התקיעה (8): הפסק בדיבור בין תקיעות דמיושב לבין תקיעות דמעומד

*

רקע

הראשונים דנים האם מותר להפסיק בדיבור בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. הדיון בשאלה זו נרחב מאוד ומקיף את כל ברכות המצוות, אנו לא נכנס לעובי הקורה, ונתמקד בדיון בהפסקה בתקיעות בלבד.

מקורות

- א. ר"ף יא. "שאלו מקמי ריש מתיבתא... פוסק ולא הוצרך לחזור ולברך"
בעל המאור יב.-יב: "וזה שכתב הרי"ף ז"ל בהלכותיו... עד היום כל חכמי צרפת ז"ל
ר"ן יא. ד"ה שאלו
רא"ש סי' יב
רמב"ם הל' שופר פ"ג הי"א; הגהות מיימוניות אות ט
ב. ריטב"א ד"ה עוד כתב רבינו ז"ל, "... שאין לו לחזור הדבר מתחלתו אינו חוזר ומברך"
ג. שו"ע סי' תקצב סע' ג-ד ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק יא-יד]

ריטב"א ד"ה עוד כתב רבינו ז"ל

עוד כתב רבינו ז"ל שאלו קמי ריש מתיבתא המברך יום ר"ה על תקיעת שופר בתר ס"ת והסיח ודבר צריך לברך על התקיעות שעל סדר ברכות או לא ואהדר להו שגוערין בו אבל אינו חוזר ומברך וכו' עד שמצוה אחת היא צא וראה מברכת ההלל. תשובת גאון זה יש בה כמה גמגומין חדא דאפילו איתא דשיחה שבין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד הוי הפסקה למה חוזר ומברך ברכת התקיעה שהרי ברכת התפלה שתוקעין עליהן עולות לברכות (התפלות) [התקיעות], והרי זה מעין הקורא בתורה שצריך לברך והקורא ק"ש אינו צריך לברך שברכות ק"ש הם ברכות על פרשיות ק"ש ואף הקורא בתורה אחר שקרא ק"ש נפטר באהבה רבה כדאיתא פרק מאימתי והוא ששונה על אתר כדאיתא בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה) ואף זה כיוצא בו, שאין ספק כי כשהיו תוקעין על סדר הברכות בלבד לא היו מפסיקין לברך ברכת התקיעה, ועוד מה ענין שאלה זו והלא כיון שגמר (ברכת) [תקיעות] דמיושב גמר כל מצותו ויצאו מחובת שופר כמ"ש רבינו אלפסי ז"ל ואפילו לא תקע כלל על סדר ברכות אינו מעכב במצותו, ואינו דומה לתפילין שאע"פ שאינן מעכבות זו את זו מכל מקום לא גמר מצותו עד שיניח שתיהן, אבל זה כבר סיים כל מצות השופר, ותקיעה שעל סדר הברכות ענין אחר הוא ולא למצות היום כמ"ש לעיל (ד"ה והנכון), והאיך רבינו ז"ל חוזר כאן מדבריו הראשונים ועושה אותן מצוה אחת כהלל, הא ודאי אינו אלא כתפלת שחרית ותפלת מוסף שכל אחת מהן חלוקה לעצמה ורשאי לשוח ביניהן לכתחילה, ואי איכא לאיתשולי בהא ודאי איכא שאלה כגון ששח בתוך תקיעות דמיושב בין הסימן או בין סימן לסימן כיון שכולן מצוה אחת אי הוי הפסק שיהא חוזר ומברך או לא.

מהדורה ראשונית ללא הגהה

ויש ליישב דבריו ז"ל שהוא סובר דכל שהפסיק באמצע תקיעות שמיושב הדבר פשוט שאינו חוזר ומברך שהרי הן מצוה אחת ואין שיחה מחלקת מצוה אחת לשנים, ולא פוגמת ברכה לכל המצוה, ולא הוצרכו לשאול אלא בין תקיעות דמעומד לתקיעות דמיושב משום דדינו כב' מצוות שהראשונות חובת היום והאחרונות חובת ברכות והוה ליה כתפילין שכל אחת ענין לעצמה ולפיכך כששח בין תפלה לתפלה (ש)חוזר ומברך, ועל זה הוצרך רבינו ז"ל להשיב דלא דמי דהתם כל חד וחד מצוה גמורה באפי נפשה דהוי דינה דבעיא ברכה כל אחת באפי נפשה ולפיכך כל שלא שח ביניהן לפי ששניהן ענין תפילין נעשו כמצוה אחת ונפטרות שתיהן בברכה אחת, אבל כששח ביניהן אין להם חבור אלא כל אחת מהן חלקה רשות לעצמה והרי הם שתיים כדין, וצריכין כל אחת מהן ברכתה (דאלו) [כאילו] עשה כל אחת מהן לבדה או שעשאן שתיהן בזה אחר זה בשתי שעות, אבל הכא אע"פ שאין שתיהן באות על ענין אחד כמו שאמרנו מכל מקום אין האחרונות כדאי לקבוע ברכה לעצמן שאינו אלא כתשלום הראשונות וכשיירי מצוה ונוייה וכדאי הם להפטר בברכת התפלה שעל התקיעות.

ודברי רבינו ז"ל אמת ותורתו אמת שאינו חוזר ומברך לא בששח בין תקיעה דמיושב לתקיעות דמעומד ולא בששח באמצע הסימן של תקיעות דמיושב, אלא שאנו מוסיפין בזה ואומרין שרשאי לשוח [לכ]תחילה ואין גוערין בו [כי] היכי דבברכת הנהנין אינו רשאי לשוח בין ברכה להנאה אלא בצרכי הברכה כגון טול ברוך וכיוצא בו וכיון שטעם כל שהוא רשאי לשוח ואינו חוזר ומברך, כך בברכת המצוות אסור לשוח בין ברכה לתחלת מעשה אלא לענין צורך המעשה ואם שח חוזר ומברך אבל כיון שהתחיל במעשה רשאי לשוח ואינו הפסק, ולפיכך אמרו שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא ואי אפשר שלא שח ולא התפלל בינתיים ואכל ובירך והלך לעניניו ולא הוי הפסק, ולא אסרו כן לכתחלה שמא ישיח וירבה בברכות חנם שהוא אסור משום לא תשא כדאיתא במסכת יומא (ע' א') גבי ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה, ופריש ר"ל טעמא דלא מייתי ס"ת אחרינא למיקרי ביה משום ברכה שאינה צריכה, אלא ודאי אפילו לכתחילה רשאי לשוח, והכי אשכחן פרק הישן (סוכה ל"ח א') גבי מרימר שהיה שח גבי נענוע הלולב ואמר גירא בעינא דשטנא כדאיתא התם ואע"פ שלא יצא ידי חובת לולב דרבנן עד שיגמור הנענוע כדאיתא התם, הילכך כל שהתחיל לתקוע תקיעה אחת רשאי לשוח, וכן אתה אומר בבא לשחוט בהמות הרבה או לבדוק בתים ב"ד בניסן שכיון שהתחיל קצת בשחיטה ובדיקה רשאי לשוח, מיהו אם שח בין ברכה לתקיעה חוזר ומברך, וכן אם נתקלקל סימן הראשון בענין שלא עלה למנין כלל ויש לו להחזיר התקיעות כולם מתחלתן חוזר ומברך, אבל כל שאין לו לחזור הדבר מתחלתו אינו חוזר ומברך.

הסבר הסוגיה

שאלו מקמי ריש מתיבתא המברך יום ר"ה על תקיעת שופר בתר ס"ת והשיח צריך לברך על התקיעות של סדר ברכות או לא ואהדר להו הכין קא חזו רבנן שגוערין בזה ששח עד שלא יתקע על סדר ברכות אבל לחזור ולברך אינו חוזר. [רי"ף יא.]

הרי"ף מצטט את השאלה שנשאל ריש מתיבתא, האם השח בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד צריך לחזור ולברך. ריש מתיבתא ענה, שאסור לשוח ואם שח גוערים בו, אבל אינו חוזר ומברך.

ריש מתיבתא מוכיח את דינו מהאיסור לשוח בין תפילין של יד לתפילין של ראש. מבאר ריש מתיבתא, שלא ניתן ללמוד מההלכה שהשח בין תפילה לתפילה חוזר ומברך, שגם שח

בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד חוזר ומברך, כיוון שתפילין של ראש ותפילין של יד שתי מצוות, אבל כאן שתקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד מצוה אחת אינו חוזר ומברך. בעל המאור [יב. באלפס] חולק על פסקו של ריש מתיבתא ופוסק שמותר לשוח בין תקיעות דמעומד לתקיעות דמיושב.

להבנת מחלוקת הראשונים יש להקדים שתי הקדמות:

א. השח בין ברכה לבין תחילת המצוה חוזר ומברך, והשח באמצע מצוה אינו חוזר ומברך. ההלכה הראשונה נלמדת מהגמ' במסכת ברכות [מ.] האומרת: "טול ברוך טול ברוך אינו צריך לחזור ולברך", המפסיק בין ברכה לאכילה ואומר לחברו קח לחם ואכול, אינו צריך לחזור ולברך כיוון שמפסיק בענייני אכילה, משמע שאם מפסיק בשיחה בטלה חוזר ומברך. ההלכה השניה נלמדת מכך שלא שמענו מעולם שיש איסור לשוח באמצע האכילה, ובאמצע ישיבה בסוכה וכדומה.

ב. לגבי דין שיחה באמצע מעשה מצוה, יש לסווג את המצוות לקבוצות שונות:

1. מצוה מתמשכת. מצוה שמקיימים אותה בפרק זמן ממושך, וכל חלק מהמצוה מהוה מצוה שלמה בפני עצמה. תפילין, ציצית וישיבה בסוכה שייכים לקבוצה זו. ניתן לקיים מצוות אלו בשניה אחת, וניתן לקיים מצוות אלו במשך כל היום.
2. מצוה מתמשכת שמקיים את המצוה רק בזמן סיומה. בדיקת חמץ שייכת לקבוצה זו, הבדיקה מתמשכת זמן רב, אבל כל חלק מהבדיקה אינו מהוה מצוה בפני עצמו, כיוון שמקיימים את המצוה רק כשמסיימים לבדוק.
3. מצוה מתמשכת שלכל חלק מהמצוה יש קיום מיוחד לו. קריאת ההלל שייכת לקבוצה זו, בכל פסוק מקיימים מצות הלל, אבל לכל פסוק יש קיום ייחודי המתקיים רק בפסוק זה.
4. מצוה שיש לה קיום נוסף שמקיימים אותה לאחר סיום עיקר המצוה. נטילת לולב ותקיעה בשופר שייכות לקבוצה זו. מקיימים את עיקר מצות נטילת לולב בהגבהת הלולב, ויש קיום נוסף ליטול לולב בזמן אמירת ההלל. מקיימים עיקר מצות שופר בתשע תקיעות ראשונות, ויש קיום נוסף לחזור ולתקוע על סדר הברכות.
5. מצוה המכפילה את עצמה. מצוה שקיומה רגעי, וניתן לחזור ולקיים את המצוה פעמים רבות. שחיטה ומילה שייכות לקבוצה זו, כל שחיטה וכל מילה היא מצוה בפני עצמה, וניתן להכפיל את המצוה כששוחט הרבה בהמות ביחד, וכשמל כמה ילדים בזה אחר זה.
6. שתי מצוות שונות שיש להן קיום משותף. תפילין של ראש ותפילין של יד שייכים לקבוצה זו. תפילין של יד מצוה בפני עצמה ותפילין של ראש מצוה בפני עצמה, אבל כיוון שיש להם קיום משותף אסור לשוח ביניהם.

הדין שמותר לשוח באמצע קיום מצוה מוסכם על כל הראשונים רק במצוות השייכות לקבוצה הראשונה, כל הראשונים מסכימים שמותר לאדם העטוף בציצית, העטור בתפילין והיושב בסוכה, לשוח כרצונו.

בגמ' במסכת מנחות [לו.] מפורש שהשח בין תפילין של יד לבין תפילין של ראש חוזר ומברך. רש"י [ד"ה לא סח] מפרש, שמברכים ברכה אחת לפני הנחת תפילין של יד וברכה זו עולה גם לתפילין של ראש. השח בין תפילה לתפילה מברך גם על תפילין של ראש. רבינו תם [בתוס' ד"ה לא] מפרש שמברכים ברכה על תפילין של יד ומברכים ברכה נוספת על תפילין של ראש, כששח בין תפילה לתפילה מברך על תפילין של ראש שתי ברכות, גם "להניח תפילין" וגם "על מצות תפילין".

מפרש הרי"ף [ר"ה יא.] שהסח בין תפילין של יד לתפילין של ראש חוזר ומברך כיוון שתפילין של יד ותפילין של ראש שתי מצוות. הרי"ף סובר כשיטת רש"י, שאדם שלא שח אינו מברך על תפילין של ראש, ודבריו מבוססים על ההקדמה הראשונה שהקדמנו. שיחה בין ברכה לבין תחילת המצוה מחייבת לחזור ולברך, ושיחה באמצע מצוה אינה מחייבת לחזור ולברך. סובר הרי"ף שתפילין של יד ותפילין של ראש שתי מצוות, וברכת "להניח תפילין" מתייחסת לשתייהן. מבחינה עקרונית אדם חייב לברך "להניח תפילין" על תפילין של ראש, ולחזור ולברך על תפילין של יד, אבל אין סיבה לברך פעמיים, ולכן בברכה אחת יוצא ידי חובת שתי המצוות. לפיכך סובר הרי"ף שהשח בין תפילין של יד לבין תפילין של ראש, שח בין הברכה לבין תחילת מצות תפילין של ראש, וחייב לחזור ולברך ככל שח בין ברכה לבין תחילת המצוה.

על פי הסבר זה שיטת הרי"ף בתקיעות ברורה. תקיעת דמיושב ותקיעות דמעומד הן מצוות אחת, ועל מצוה אחת מברכים ברכה אחת בלבד, ולכן השח אינו חוזר ומברך. אמנם, כיוון שבתקיעות דמעומד יש קיום נוסף של תקיעות על סדר הברכות, מצות שופר אינה דומה למצות ישיבה בסוכה, ואסור להפסיק בשיחה בין הברכה לבין התקיעות על סדר הברכות, כדי שלא לנתק קיום תקיעות על סדר הברכות מברכת "לשמוע קול שופר"¹.

בעל המאור סובר כשיטת רבינו תם, שמברכים "להניח תפילין" על תפילת של יד ו"על מצות תפילין" על תפילין של ראש, וכשסח בין תפילה לתפילה מברך על תפילין של ראש שתי ברכות. מסביר בעל המאור, שלתפילין של יד ותפילין של ראש חייבת להיות "הויה אחת", ולכן חוזר ומברך על תפילין של יד, ומסמיך את שתי המצוות זו לזו. לדעת בעל המאור מצות תפילין היא מצוה יחידה שבה אדם השח לאחר תחילת המצוה עובר על איסור וחייב לחזור ולברך, בכל שאר המצוות אין איסור לשוח ואין חוזרים ומברכים.

ניתן לאמץ את שיטת הרי"ף בדיני הפסק בשיחה בברכות, ולסבור כשיטת בעל המאור, שמותר לשוח בין תקיעות דמעומד לבין תקיעות דמיושב, משתי סיבות:

¹ הראיה של הרי"ף ממצות הלל ברורה. בכל פסוק יש קיום בפני עצמו, וכיוון שהלל מצוה אחת אין חוזרים ומברכים על כל קיום וקיום.

א. ראינו את שיטת הרמב"ן, שתקיעות דמעומד מיועדות "להעלות התפילה בתרועה". לפי הבנה זו, תקיעות דמעומד אינן דין במצות שופר אלא דין בתפילה. כיוון שבתקיעות אלו אין קיום במצות שופר, אין איסור לשוח בין ברכת השופר לתקיעות דמעומד².
 ב. שיטת בעל המאור שברכות מלכויות, זכרונות ושופרות מהוות ברכת המצות לתקיעת שופר. להבנה זו אין איסור לשוח ולנתק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד.

להשלמת הענין נעיר, שהראשונים נחלקו בגדרי שתי הקבוצות שלא עסקנו בהן. הראשונים (חולין פו:; טור יו"ד סי' יט) נחלקו האם שח בין שחיטה לשחיטה חוזר ומברך. יש ראשונים הסוברים שכל שחיטה מצוה בפני עצמה, וחוזר ומברך כשח בין ברכה לבין תחילת המצוה, ויש סוברים שניתן לראות את כל השחיטות כמצוה אחת, ודינו של השח כשח באמצע מצוה.

הראשונים נחלקו גם במצות בדיקת חמץ. הרא"ש [פסחים פ"א סי' י] סובר שדינה כמצוה מתמשכת, שאין איסור לשוח לאחר שהתחיל בבדיקה. הוא מביא גאונים הסוברים שאסור לשוח באמצע הבדיקה, ויש הסוברים שאם שח חוזר ומברך. כיוון שמקיימים מצות בדיקה רק בסיומה, השח באמצע הבדיקה שח בין הברכה לבין קיום המצוה³.

הרמב"ם [הל' שופר פ"ג הי"א] פוסק: "זה שתוקע כשהן יושבין הוא שתוקע על סדר הברכות כשהן עומדים, ואינו מדבר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד, ואם סח ביניהן אף על פי שעבר אינו חוזר ומברך". הרמב"ם פוסק כר"ף שאסור לשוח בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, ואם שח אינו חוזר ומברך. מלשונו של הרמב"ם ברור שהאיסור לשוח מתייחס לתוקע בלבד, ולא לשומעים. דין זה צריך תלמוד, כיוון שדין התוקע ודין השומעים זהה, וכולם יוצאים ידי חובה בברכת התוקע ובשמיעת קול השופר, מדוע השומעים רשאים להפסיק בין הברכות לבין התקיעות דמעומד⁴?

עסקנו בהפסקה בדיבור בין תקיעות דמיושב לבין תקיעות דמעומד, ויש לדון בדין הפסקה בדיבור באמצע תקיעות דמיושב. יש שתי סיבות שהשח באמצע תקיעות דמעומד יחזור ויברך:

א. על פי שיטת הגאונים המובאת ברא"ש, שהשח באמצע בדיקת חמץ חייב לחזור ולברך כיון שמקיימים את המצוה רק בסוף הבדיקה, השח באמצע התקיעות חייב לחזור ולברך כיוון שמקיים את המצוה רק בסיום התקיעה האחרונה.
 ב. כיוון שיש לנו ספק מהי התרועה של התורה, השח לפני שמתחיל בתר"ת הוא בספק שח בין ברכה לבין תחילת המצוה, וצריך לחזור ולברך.

² אולם קשה, כיוון שלעיל [עמ' 53] הוכחנו שהרי"ף סובר כרמב"ן, וצ"ע.

³ דיון נרחב בשתי הקבוצות הללו עיין תורת אמן ברכות ח"ב סוגיה קיח [עמ' 499] וסוגיה קיט [עמ' 503].

⁴ עיין "הררי קדם" לגרי"ד סולוביצ'יק [סי' יג אות ב] המבאר דין זה.

ניתן לדחות את שתי הסיבות. את הסיבה הראשונה ניתן לדחות, שתקיעת שופר שונה מבדיקת חמץ, מכיוון שבבדיקת חמץ כל המצוה מתרכזת לסוף המצוה שבו הבית בדוק, אבל בתקיעת שופר, כל תשעת הקולות שותפים במצוה, ושיחה אינה מחייבת בברכה לאחר תחילת המצוה. את הסיבה השנייה ניתן לדחות, שתקיעות אלו ספק, ואין לחזור ולברך בספק.

סיכום

כל הראשונים מסכימים שהשח בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אינו חוזר ומברך, הם נחלקו האם מותר לכתחילה לשוח ביניהם. הרי"ף סובר שאסור ובעל המאור סובר שמותר. ניתן לפרש שהם חולקים בדין הפסק בברכות, ניתן לפרש שהם חולקים בדין ברכות התקיעות וניתן לפרש שהם חולקים בהבנת דין תקיעות על סדר הברכות [ההסברים רק למחלוקת זו, ואינם משקפים את שיטתם בפועל]:

- א. הם חולקים האם מותר לשוח באמצע מצוה שקיימו את עיקרה ויש קיום עתידי נוסף. הרי"ף סובר שכיוון שיש קיום מיוחד לתקוע על סדר הברכות, אין להפסיק בין הברכה לבין קיום זה. בעל המאור סובר שכיוון שהתחיל במצוה אין איסור להפסיק באמצע המצוה.
- ב. הם חולקים האם ברכות מלכויות, זכרונות ושופרות מתפקדות כברכת המצוות. בעל המאור סובר שכן, ולכן אין סיבה לחבר את תקיעות דמעומד עם ברכת "לשמוע קול שופר". הרי"ף סובר שלא, ולכן אין להפסיק בין ברכת "לשמוע קול שופר" לתקיעות דמעומד.
- ג. הם חולקים האם החיוב לתקוע על סדר הברכות הוא דין בתקיעות או דין בברכות. הרי"ף סובר שהוא דין בתקיעות, ולכן בתקיעות על סדר הברכות יש קיום מיוחד, ואין להפסיק בדיבור ביניהן ובין הברכה. בעל המאור סובר שהחיוב דין בברכות מלכויות, זכרונות ושופרות, ולכן אין איסור להפסיק בדיבור בין הברכה לבין התקיעות.

הלכה

השו"ע [סי' תקצב סע' ג] פוסק שאסור לכל הציבור לשוח בין תקיעות דמעומד לתקיעות דמיושב, ואם שח אינו חוזר ומברך. הרמ"א מוסיף, שמותר לדבר בענין התקיעות והתפילות. מבאר המשנה ברורה [סקי"ב], שההיתר לדבר בענין התפילות הוא רק בין תקיעות דמעומד לתקיעות דמיושב, אבל אסור להפסיק באמצע תקיעות דמיושב ב"יהי רצון" המובא במחזוריים.

סוגיה כה: דיני התקיעה (9): שהה כדי לגמור את כולה

*

רקע

סוגייתנו עוסקת בדין אדם השוהה באמצע מצוה כדי לגמור את כולה. עיקר הסוגיה במסכת ברכות [עיין תורת אמן ברכות ח"א סוגיה נה עמ' 261], ולכן לא נכנס כאן לעובי הקורה, ונשרטט את הסוגיה בקוים כלליים בלבד.

מקורות

- א. גמ' לד.-לד: "תקע בראשונה ומשך בשניה... שהיה כדי לגמור את כולה חזור לראש" [השני]
- ב. רש"י ד"ה מתשעה בני אדם כאחד לא יצא תוס' ד"ה מתשעה
- ג. תוס' ד"ה לדידי רי"ף יא: "גמ' אר"י שמע ט' תקיעות... אלא קורא ממקום שפסק"
- ד. רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"ו
- ה. שו"ע סי' תקפח סע' ב-ג ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ו-ט]

הסבר הסוגיה

שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא, מט' בני אדם כאחד לא יצא. [ברייתא לד:]

הברייתא מביאה שתי הלכות:

- א. למרות שכל התקיעות יחידה אחת, שהייה באמצע התקיעות אינה פוסלת אותן.
- ב. שמיעה של תשעה קולות בבת אחת אינה מוציאה את שומען ידי חובה. רש"י מתקשה בדין השני, מדוע שומע תשע קולות מתשעה בני אדם כאחד אינו יוצא ידי חובתו, והרי אנו פוסקים שתרי קלי משתמעי? לפיכך רש"י משנה את הגרסה, וגורס: "מתשעה בני אדם כאחד יצא".

ניתן לענות על שאלתו של רש"י שתי תשובות:

- א. לא מספיק לשמוע תשעה קולות, צריכים לשמוע אותם בסדר של תקיעה, תרועה ותקיעה, כאן הוא שמע את כל הקולות, אבל לא שמע אותם כסדרם, ולכן לא יצא ידי חובתו [תוד"ה מתשעה].

- ב. קול אחד מתרי קלי משתמעי, אבל שני קולות ביחד אינם נשמעים. כאן הוא צריך לשמוע בבת אחת גם את התקיעה וגם את התרועה, ולא ניתן לשמוע שני קולות יחד [עיין לעיל עמ' 9?].

הגמ' מביאה מחלוקת בין רבי יוחנן לבין רבו, רבי שמעון בן יהוודק, האם מפסיק במצוה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. רבי יוחנן סובר שאינו חוזר לראש, ורבו סובר שחוזר לראש. הגמ' מקשה כיצד ניתן לומר שר' יוחנן סובר שאינו חוזר לראש, "והא רבי אבהו הוה שקיל ואזיל בתריה דרבי יוחנן והוה קרי קריאת שמע כי מטא למבואות מטונפות אישתיק בתר דחליף אמר ליה מהו לגמור אמר לו אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש". מתרצת הגמ': "הכי קאמר ליה לדידי לא סבירא לי לדידך דסבירא לך אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש". גמ' זו קשה להולמה, אם רבי אבהו סובר ששוהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, מדוע הוא שאל את רבי יוחנן רבו?

מתרץ הרא"ש [ברכות פ"ג ס"ג כג], שר' יוחנן סובר שיש שני סוגים שונים של שוהה. יש שוהה מרצון ויש שוהה מאונס. שוהה מרצון - חוזר למקום שפסק. שוהה מפני אונס של מבואות המטונפים - חוזר לראש. רבי אבהו שהה במבואות המטונפים כדי לגמור את כולה. שאל הוא את ר' יוחנן, מה דיני האם אני חוזר לראש, או למקום שפסקתי. ענה ר' יוחנן, לדידי, שאני סובר שמתר לקרוא קריאת שמע במבואות המטונפים, שהייתך היא שהייה מרצון, וחוזר אתה למקום שפסקת. לדידך, שאסור לקרוא קריאת שמע במבואות המטונפים, שהייתך היא שהייה מאונס, וחוזר אתה לראש!¹

הרא"ש פוסק כרבי יוחנן, שיש חילוק בין פוסק מאונס לפוסק מרצון. הרי"ף אינו מקבל את פירושו של הרא"ש ואינו מחלק בין פוסק מאונס לבין פוסק מרצון, ובשניהם אינו חוזר לראש. הרי"ף סובר שרק בתפילה שוהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. התוס' חולק על הרי"ף ועל הרא"ש ופוסק כרבי אבהו שכל שוהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.

סיכום

מסוגייתנו משמע שרבי יוחנן ורבי אבהו נחלקו האם שוהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. רבי יוחנן סובר שאינו חוזר לראש ורבי אבהו סובר שחוזר לראש. הרי"ף פוסק כרבי יוחנן שאינו חוזר לראש. הרא"ש חולק ומפרש על פי הגמ' במסכת ברכות, שרבי יוחנן ורבי אבהו לא נחלקו בדין שהה כדי לגמור את כולה, לשניהם אם שהה מרצון אינו חוזר לראש ואם שהה מאונס חוזר לראש.

הלכה

השו"ע פוסק שאם שמע תשע תקיעות בתשע שעות יצא ידי חובתו, ואם שמע תשע תקיעות בבת אחת לא יצא ידי חובתו. המשנה ברורה [סק"ו] אומר שאם שהה באונס כדי לגמור את כולה, חוזר ותוקע תשע תקיעות, שהרי הרמ"א [סי' סה] פוסק כרא"ש.

¹ סוגייתנו מועתקת מהגמ' בברכות כד., המעיין שם יראה שפירוש הרא"ש הוא כפתור ופרח.

סוגיה כו: תפילות היום (4): "שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן"

*

רקע

סוגייתנו קשורה למסכת ברכות יותר מאשר למסכת ראש השנה. הסוגיה עוסקת בדין יסודי בהלכות תפילה, ויש לה השלכות מסויימות גם לדיני ראש השנה.

מקורות

- א. גמ' לד:-לה. "כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד... דאניסי במלאכה אבל בעיר לא"
- ב. רי"ף יב. "מתני' כשם ששליח צבור... שלא שאר ימות השנה שבע והני תשע"
רי"ן ד"ה הלכה, ירושלמי, ולפיכך
רא"ש סי' יד, "וכן כתב רי"ץ גיאנות ז"ל... מנהג אבותינו תורה ואין לשנות" [דף מ. עמודה שניה]
רמב"ם הל' תפלה פ"ח הל' ט-י
- ג. ריטב"א ד"ה ר"ג וכו'
- ד. שו"ע סי' תקצא סע' א ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה ר"ג וכו'

רבן גמליאל וכו'. פירשו הגאונים ז"ל שרבן גמליאל ורבנן בכל ברכות [פליגי בין דשאר ימות השנה בין] דראש השנה ויום הכפורים, (פליגי) דלרבן גמליאל שליח ציבור מוציא ידי חובה לכולן אפילו את הבקי ולרבנן אינו מוציא כלל את הבקי ואפילו בראש השנה ויום הכפורים, והיינו דפסקו כרבן גמליאל בברכות דראש השנה ויום הכפורים אלמא בכולהו פליגי, (ודר"ע) [ודכולי עלמא] מוציא לעולם את שאינו בקי בצבור מיהת אבל לא ביחיד כדתנן יחיד שלא בירך אין חבירו מברך לו שכל אחד יש לו (לשון) [לשנן] בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו ומהאי טעמא פטר רבן גמליאל אף בבקי, והיינו דקאמר בברייתא בטעמא דידיה כשם שמוציא את שאינו בקי כלומר על ידי צירוף מה שאין כן ביחיד דעלמא כן יש להוכיח להוציא את הבקי על ידי צירוף שכולם כאיש אחד, ורבנן סברי דכיון דידע חייב הוא לשנן בפיו ולא מהני ליה צירוף מדרבנן. והא איפסקא הלכתא כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים של יובל משום דאושא כדאיתא בגמרא, ולפי זה תקנו שיהא שליח צבור מסדר בתפלתו אוחילה לאל מה שאין היחיד אומר ותקנוהו בתחלת מלכיות לפי שאינו מוציא את הבקי אלא מברכות דמלכיות זכרונות ושופרות בלחוד כדאיתא לקמן, ובשאר ימות [השנה] קיימא לן כרבנן שאין שליח צבור מוציא את הבקי כלל אלא כשטעה וסיים תפלתו וצריך לחזור שעשאוהו כשאינו בקי ויוצא על ידי שליח צבור כדאיתא בברכות בהדיא [כט.], והטעם דמדינא כדאי הוא להוציא בצבור אף לבקי כסברת רבן גמליאל אלא דרבנן עבוד חזוק שיהא הבקי משנן בפיו ובשטעה אוקמה אדיניה ועשאוהו כשאינו בקי, וכן עיקר.

הסבר הסוגיה

כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן. [משנה לג:]

חכמים תיקנו להתפלל פעמים, בתחילה כל יחיד ויחיד מתפלל תפילה בלחש, ואחר כך שליח ציבור חוזר ומתפלל בקול רם. נחלקו התנאים בהסבר התקנה, חכמים סוברים ששליח ציבור אינו מוציא את הבקי, ולכן כל הבקיאים מתפללים בלחש, אחר כך שליח ציבור חוזר ומתפלל כדי להוציא את מי שאינו בקי ידי חובתו. רבן גמליאל סובר ששליח ציבור מוציא אף את הבקיאים ידי חובתם, ותקנו חכמים להתפלל בלחש כדי ששליח ציבור יסדיר תפילתו.

לדעת חכמים כל אדם חייב להתפלל בעצמו, ורק בדיעבד בלית ברירה, כשאדם אינו יכול להתפלל בעצמו, שליח ציבור מוציאו. לדעת רבן גמליאל שליח ציבור מוציא את הרבים לכתחילה.

ממשנה זו לומדים שתפילה שונה מברכות, בברכות כל אדם מוציא אף את הבקי, ואילו בתפילה רק שליח ציבור יכול להוציא, ולדעת חכמים מוציא רק את מי שאינו בקי.

ההבדל בין תפילה לברכות לגבי בקי ברור, תפילה "רחמי" וכל אחד צריך לבקש רחמים על עצמו, ברכות אינן "רחמי", וניתן לצאת בשמיעת ברכה של חבר. ההבדל בין תפילה לברכות לגבי שליח ציבור אינו ברור, מדוע שליח ציבור מוציא את מי שאינו בקי וחברו אינו מוציאו?

הריטב"א [ד"ה ר"ג] עונה על שאלה זו: "ודכולי עלמא מוציא לעולם את שאינו בקי בצבור מיהת אבל לא ביחיד... שכל אחד יש לו לשנן בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו". שליח ציבור מצרף את כל הציבור, ותפילתו היא תפילת הציבור כולו. הבנה זו מודגשת בניסוח הרמב"ם [הל' תפילה פ"ח הל' א, ד]. הרמב"ם פוסק: "תפלת הציבור נשמעת תמיד... וכיצד היא תפלת הציבור יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים". הרמב"ם אינו קורא לתפילה, כפי שאנו רגילים, תפילה בציבור, אלא תפילת הציבור, הציבור כולו עומד ומתפלל.

ההבנה שתפילת שליח ציבור היא תפילת הציבור באה לידי ביטוי בהלכה המובאת בגמ' ונפסקה ברי"ף [יב.] וברא"ש [סי' יד.]. הגמ' אומרת שלדעת רבן גמליאל שליח ציבור מוציא עם שבשדות. מפרש הרי"ף, שאדם הנמצא בעיר אינו יוצא ידי חובתו עד שיבוא לבית הכנסת וישמע את תפילת שליח הציבור, העם שבשדות, אנוסים ואינם יכולים לבוא לבית הכנסת, ולכן יוצאים ידי חובה אף כשאינם שומעים את תפילת שליח הציבור. אם שליח ציבור אמור להוציא אחרים ידי חובה, הם אינם יכולים לצאת ללא שמיעת תפילתו, אבל כיון שתפילתו היא תפילת הציבור כולו, אף מי שאינו שומע נכלל בציבור ויוצא ידי חובתו [אדם שנמצא בעיר ואינו בא לבית הכנסת הוציא את עצמו מהציבור, ולכן אינו יוצא בתפילתם, אבל מי שאינו יכול לבוא לבית הכנסת נכלל בציבור ויוצא בתפילתם].

הרמב"ם משמיט הלכה זו. ניתן לבאר שלדעת הרמב"ם הלכה זו נאמרה רק בשיטת רבן גמליאל וחכמים חולקים עליה. רבן גמליאל סובר ששליח ציבור מוציא אף את הבקי, זאת אומרת שלדעתו אין חיוב תפילה על היחידים, אלא רק על הציבור בלבד. חכמים חולקים וסוברים שיש חיוב על כל יחיד ויחיד להתפלל, ולכן שליח ציבור מוציא רק את ה"שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה [ש]הרי הן כמתפללין" [ע"פ רמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"ט].

הגמ' [לה.]. פוסקת שהלכה כחכמים כל השנה, והלכה כרבן גמליאל בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים. הרמב"ן [בדרשה עמ' רמח] מבאר על ידי פסק זה את מנהג הגאונים שבתפילת מוסף של ראש השנה כל הציבור מתפלל שבע ברכות ואינו מזכיר מלכויות, זכרונות ושופרות ושליח ציבור מתפלל תשע ברכות. מבאר הרמב"ן שתפילת שבע היא תפילת כל השנה, ושליח ציבור אינו יכול להוציא את הבקיאים ידי חובתם, מלכויות, זכרונות ושופרות הם ברכות ייחודיות לראש השנה, ולכן שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם. הרא"ש [סי' יד] חולק על הרמב"ן וסובר שחכמים תיקנו בתפילת מוסף של ראש השנה תשע ברכות, ולא ניתן להפריד ביניהן, המתפלל תפילת שבע אינו מתפלל תפילת מוסף כפי שתיקנו חכמים, ושבע ברכותיו לבטלה.

סיכום

תפילה שונה מברכות, בברכות אדם יכול להוציא את חברו, ובתפילה אדם יוצא ידי חובה רק בתפילת שליח ציבור שהיא תפילת הציבור כולו.

נחלקו חכמים ורבן גמליאל האם שליח ציבור מוציא את הבקיאים ידי חובתם. ניתן להבין שלכולי עלמא יש על כל יחיד ויחיד חובה להתפלל בעצמו, רבן גמליאל סובר ששמיעת תפילת שליח הציבור נחשבת כתפילה שאדם התפלל בעצמו, וחכמים סוברים שאינה חשובה כתפילה שאדם התפלל בעצמו. ניתן להבין שהם נחלקו האם כל אחד חייב להתפלל בעצמו, רבן גמליאל סובר שחובת תפילה על הציבור, ומספיק שאדם יהיה כלול בציבור, חכמים סוברים שכל אחד חייב להתפלל בעצמו [על פי הסבר זה ברור מדוע הרמב"ם השמיט את דין "עם שבשדות"].

חסר דין הוצאת רבים ידי חובתם בראש השנה

הלכה

למרות שנפסקה הלכה כרבן גמליאל, השו"ע [סי' תקצא סע' א] פוסק שכל אחד יתפלל בעצמו תשע ברכות. פסק זה נובע מקושי לכוון לכל תפילת הש"ץ, ולכן עדיף שהבקיאים יתפללו בעצמם.

סוגיה כז: דין נשים במצוות עשה שהזמן גרמן

* *

רקע

סוגייתנו חורגת מגבולות מצוות שופר, ועוסקת ביכולת של נשים לברך ברכה שפטורות ממנה.

מקורות

- א. גמ' לב:-לג. "מתני' שופר של ר"ה... נשים סומכות רשות"
- ב. תוס' ד"ה הא
- ר"ן ט: ד"ה גרסי', ולענין הלכה, ולענין ברכה, ומ"מ
- רא"ש סי' ז, וקידושין פ"א סי' מט
- ג. רמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"ט, "נשים ועבדים...", והשגת הראב"ד
- הל' שופר פ"ב ה"ז
- הל' מעשה הקרבנות פ"ג ה"ח
- ד. שו"ע סי' תקפט סע' ו ומשנה ברורה [בעיקר: סקי"א]

רא"ש מסכת קידושין פרק א סימן מט

רבינו תם היה אומר דנשים יכולות לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמא דאע"ג דפטירי ואפילו מדרבנן לא מחייבי כדמוכח בברכות פרק מי שמתו (דף כ ב) גבי נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה ואין כאן משום לא תשא את שם לפי שמברכות ברכה שאינה צריכה דהך דרשא אסמכתא בעלמא היא דהא אמרי' בפ' מי שמתו (דף כא א) ספק קרא קרית שמע ספק לא קרא יחזור ויקרא ולא אסרינן מספק משום כל תשא הלכך כיון שמתכוונות לברכה אין כאן משום כל תשא ואי לאו הכי במה היה שמח רב יוסף והלא היו כמה ברכות ברכת ציצית ותפילין וכל ברכת מצוות עשה שהזמן גרמא ואמרינן בפרק המניח (דף ל א) האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ועוד הביא ראייה מדאמרינן בפ' בתרא דעירובין (דף צו א) דמיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בידה חכמים לרבי יוסי דאמר נשים סומכות רשות אבל רבי יהודה פליג עליה התם ואמר מיחו ומסתבר למימר דמה שמיחו מפני שהיתה מברכת שמע מינה לדרבי יוסי שרי לברוכי ועוד הביא ראייה מדאמר רב אחא בערבי פסחים (דף קטז ב) סומא פטור מלומר ההגדה ופריך ליה והא אמר רבינא שאילתינהו לרבנן דבי רב ששת מאן אמר אגדתא בי רב ששת רב ששת בי רב יוסף רב יוסף ומוכח התם דלא פריך אלא ממה שמוציאין אחרים אבל מה שברכו הם עצמם לא קשיא ליה אע"ג דאיכא ברכה דאשר גאלנו מיהו אין זו ראייה כל כך דעדיפא מינה פריך ועוד דבברכה אשר גאלנו ליכא וצונו ותימה הוא היאך תאמר וצונו במילתא דלא מיחייבא לא מדאורייתא ולא מדרבנן גם נראה דמסומא אין כל כך ראייה דסומא אע"ג דפטור מדאורייתא מיחייב מדרבנן כדמוכח ההיא דפסחים דמשני קא סברי רב ששת ורב יוסף מצה בזמן הזה דרבנן ולכך היו יכולין להוציא אחרים ש"מ דאינהו מיחייבי מדרבנן הלכך יכולין לברך ולימא וצונו כמו שמברכין בנר חנוכה ובכל מצוות

מהדורה ראשונית ללא הגהה

דרבנן ומה שחייבו סומא מדרבנן ואשה פטורה לגמרי היינו טעמא משום דהוי ממין בר חיובא ועוד שלא יראה כמי שאינו נוהג בתורת ישראל אי פטרת ליה מכל המצות אבל אשה מחייבת במצות עשה שלא הזמן גרמא (ובמצות לא תעשה) ורבי יצחק בר יהודה ז"ל הביא ראייה דנשים מכרכות על מצות עשה שהזמן גרמא מהא דאמר ר' (מגילה דף כג א) הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה ואפילו קטן ואע"ג דאשה אינה מצווה לעסוק בתורה ואומר ר"ת ז"ל דאינה ראייה דברכת תורה לפני ולאהריה לאו משום מצות ת"ת שהרי אפילו בירך הערב נא או נפטר באהבה רבה חוזר ומברך לחובת קריאת התורה תדע שכהן הקורא במקום לוי חוזר ומברך ועוד דילמא מה שאשה וקטן עולין למנין שבעה היינו באמצע כדאמר במגילה בפ' הקורא את המגילה עומד (דף כא ב) תניא פותח מברך לפני וחותם מברך לאחריה.

הסבר הסוגיה

דבר אל בני ישראל, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות דברי רבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים נשים סומכות רשות. [תורת כהנים פרשתא ב. מובא בגמ' לג.]

נשים אינן חייבות בסמיכה. נחלקו התנאים האם נשים רשאיות לסמוך, רבי יהודה סובר שנשים אינן רשאיות לסמוך, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים שיותר לנשים לסמוך. הגמ' [לג.] מקשרת מחלוקת זו למחלוקת בין המשנה [לב:] לבין הברייתא [לג.] האם מעכבים את הנשים מלתקוע. רבי יהודה הסובר שאסור לנשים לסמוך, סובר שמעכבים אותן מלתקוע, רבי יוסי ורבי שמעון הסוברים שנשים סומכות רשות, סוברים שאין מעכבים אותן מלתקוע.

נחלקו הראשונים מדוע רבי יהודה אוסר על נשים לסמוך ולתקוע. רש"י [ד"ה הא נשים מעכבין] מפרש שרבי יהודה אוסר לסמוך ולתקוע משום איסור בל תוסיף. מדברי הר"ן [ט:] ד"ה גרסי' עולה שרבי יהודה אוסר לנשים לסמוך ולתקוע מסיבה ייחודית לסמיכה ולתקיעת שופר. סמיכה אסורה מפני שסמיכה צריכה להיות בכל כוחו, וכשאין בה מצוה היא עבודה בקדשים. תקיעת שופר אסורה מפני שבות שגזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר. המכנה המשותף של שני ההסברים, שלדעת רבי יהודה אין מעשה מצוה ללא ציווי, ולמעשה מצוה של נשים שלא נצטוו בסמיכה ובמצוות עשה שהזמן גרמן אין "חלות שם מצוה".

את שיטת רבי יוסי ורבי שמעון שנשים סומכות ותוקעות בשופר, ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. רבי יוסי ורבי שמעון חולקים על יסוד תפיסתו של רבי יהודה, לדעתם "שם מצוה" אינו תלוי בציווי. נשים אינן חייבות במצוות, אבל יש למעשה מצוה שלהן חלות שם מצוה, ולכן אין במעשיהן איסור בל תוסיף, ולכן תקיעת שופר שלהן דוחה שבות דרבנן.

ב. רבי יוסי ורבי יהודה מקבלים את תפיסתו היסודית של רבי יהודה, שאין חלות שם מצוה במעשה מצוה של נשים, ואף על פי כן הם מתירים לנשים לסמוך ולתקוע בשופר. הגמ' בחגיגה [טז:] אומרת, שהביאו לעזרת נשים עגל של זבחי שלמים כדי שנשים יסמכו ויהיה להן נחת רוח. חכמים התירו איסור דרבנן של סמיכה שלא במקום מצוה, ושל שבות

דתקיעת שופר כדי לעשות נחת רוח לנשים [הסבר זה מבוסס על כך ניתן לסמוך סמיכה שאינה מהוה עבודה בקדשים מהתורה. עיין חגיגה טז:].

נפקא מינה אפשרית בין שני ההסברים בשיטת רבי יוסי ורבי שמעון היא הברכה. אם יש למעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ניתן לברך עליה ברכות המצוות. אם אין למעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, והיתר עשייתה הוא רק מפני "נחת רוח", לא ניתן לברך ולעבור על איסור "לא תשא".

נפקא מינה זו אינה הכרחית, וניתן לדחותה לשני הכיוונים. ניתן לומר שיש במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ואף על פי כן אסור להן לברך. נוסח הברכה "אשר קדשנו במצוותיו וצונו", ונשים שלא נצטוו אינן יכולות לברך נוסח זה. ניתן לומר לכיוון ההפוך, שאין במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ואף על פי כן הן מברכות. אם אנו סוברים שאיסור לא תשא בברכה שאינה צריכה מדרבנן, ניתן לומר שכשם שהתירו להן שבות דרבנן כך התירו להן איסור דרבנן של ברכה שאינה צריכה.

הראשונים נחלקו בהבנות השונות ובפסק ההלכה:

הראב"ד [בפירושו לתורת כהנים ריש פרשה ב] פוסק הלכה כרבי יהודה, שהרי סתם משנת "אין מעכבין את התינוקות מלתקוע" כוותיה. לדעתו אסור לנשים לעשות כל מצוות עשה שהזמן גרמן שעשייתה יכולה לגרום זלזול המצוה או קלקול¹, וכמובן שאסור לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן [עיין ראב"ד ה' שופר פ"ב ה"ז הפוסק שמותר לנשים לברך על תקיעת שופר].

הרמב"ם [ה' שופר פ"ב ה"ז] פוסק ש"אין מעכבין את התינוקות מלתקוע", ואינו פוסק ש"אין מעכבין את הנשים מלתקוע", משמע שגם הוא פוסק כרבי יהודה. כך משמע גם מדברי הרמב"ם [ה' מעשה הקרבנות פ"ג ה"ח] הפוסק: "הכל סומכין חוץ מחרש שוטה וקטן ועבד ואשה", ואינו מביא את דברי רבי יוסי ורבי שמעון שנשים סומכות רשות. הרמב"ם [ה' ציצית פ"ג ה"ט] פוסק בצורה מפורשת שנשים אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן. הרי"ד [מובא בלשון ריא"ז, שלטי הגבורים ט: אות ג] פוסק כרבי יוסי ורבי שמעון, שאין מעכבין את הנשים מלתקוע, אבל הוא פוסק שאסור להן לברך [עיין בדבריו, שאם מברכות הן מתכוונות לדבר מצוה, ועוברות על כל תוסין].

ר"ת [תוס' ד"ה הא], רשב"א [ד"ה רבי יוסי] ור"ן [ט: ד"ה ומ"מ] פוסקים כרבי יוסי ורבי שמעון, ופוסקים שמותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן.

הרשב"א מפרש: "אע"פ שאינה להם אלא רשות דמכל מקום במצות קא עסקי וחיוב הוא דלא חייבינהו רחמנא למעבד כאנשים אלא דאי בעי עבדי וצונו קרי בהו". מפורש בדבריו, שהפטור שהתורה פטרה אותן ממצוות אינו מפקיע ממעשיהן חלות שם מצוה. כך מפורש גם בר"ן, האומר: "למי שאינו מצוה ועושה נמי יש לו שכר הלכך בכלל מצוה הן ומברכות".

¹ איני יודע באיזה מצוה יש חשש זלזול וקלקול ובאיזה מצוה אין חשש.

תוס' מפרש שמותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן כיוון שאיסור ברכה שאינה צריכה מדרבנן בלבד. לכאורה ניתן להוכיח מכאן שלדעתו אין במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה ומותר להן לברך משום נחת רוח, שאם היה במעשיהן חלות שם מצוה, מדוע לא ניתן לומר שברכה שאינה צריכה אסורה מהתורה, וברכתן מותרת מפני חלות שם מצוה של מעשיהן. אולם הרשב"א סובר שיש במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ואף על פי כן הוא מדגיש שברכה שאינה צריכה אסורה מדרבנן בלבד, וצריך עיון.

התוס' [ד"ה הא] מביא ראיה שמותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן, מרב יוסף שקרא את ההגדה ובירך את ברכת גאל ישראל, למרות שהיה סומא ופטור מהמצוות [תוס' דוחה את הראיה סומא חייב במצוות מדרבנן, ולכן אין ראיה לנשים שפטורות אף מדרבנן]. הרא"ש [קידושין פ"א ס"ט מ"ט] דוחה את ראיית התוס': "דבברכה אשר גאלנו ליכא וצונו". נראה לפרש שלדעת תוס' אין במעשה של נשים חלות שם מצוה, ולכן אם אינן יכולות לברך ברכת המצוות אינן יכולות לברך כל ברכה שאינה מצווה בה. הרא"ש סובר שיש במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ולכן פשיטא שיכולות לברך ברכת גאולה, הדיון לדעתו הוא רק בכרכות המצוות שאינן יכולות לברך "וצונו" כשאין להן ציווי לקיים את המצוה.

לחביא נפ"מ
נוספת (רא"ש סי' ז):
אם אין מעשה
מצוה אסור לאחר
לתקוע בשבילן,
אם יש מעשה
מצוה מותר לאחר
לתקוע בשבילן

סיכום

נחלקו הראשונים בדין נשים במצוות שאינן מצוות בהן:

ראב"ד: הלכה כרבי יהודה שנשים אינן סומכות ואינן תוקעות בשופר, וודאי שאינן מברכות.

רי"ד: הלכה כרבי יוסי, אבל אסור לנשים לברך ולהתכוון לשם מצוה.

רא"ש: הלכה כרבי יוסי, ונשים יכולות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן אפילו סמיכה ותקיעה בשופר. נשים יכולות לברך ברכה שאין בה "וצונו". אין הכרע מהי דעת הרא"ש בכרכות המצוות [עיי' בטור סי' תקפט וסי' יז, הסותר עצמו בדין זה].

ר"ת: נשים יכולות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן, ויכולות לברך ברכת המצוות.

רשב"א, ר"ן: מעשה מצוה של נשים מהוה חלות שם מצוה והן יכולות לברך וצונו, כיוון שהן מקיימות מצוה, והן מברכות על כלל ישראל שהצטווה במצוה זו.

הלכה

השו"ע [סי' תקפט סע' ו] פוסק שמותר לאנשים שיצאו ידי חובת המצוה לתקוע לנשים.

השו"ע [סי' יז סע' ב, סי' תקפט סע' ו] פוסק כרמב"ם שנשים אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן, הרמ"א חולק ופוסק כרבנו תם שנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן. הוא מדגיש שאסור לאיש שיצא ידי חובתו לברך לנשים, אלא הן יברכו בעצמן.

הרמ"א [סי' רצו סע' ח] פוסק שכיוון שיש מחלוקת ראשונים האם נשים חייבות בהבדלה, אין להן להבדיל בעצמן אלא ישמעו הבדלה מאנשים. הב"ח דוחה את דברי הרמ"א, שהרי מותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן, ומדוע שלא יבדילו לעצמן? מפרש המגן